

Hvordan udvikler vi en grøn gymnasieskole?

En enkelt klimaemneuge eller to naturnoveller er ikke vejen til en grønnere gymnasieskole. Men en helskoletilgang, hvor grøn dannelse er en del af både undervisningen, skolens puls og styring, rykker. **Nadia Raphael Rathje** forsker i, hvordan skoler kan arbejde med bæredygtighed og grøn dannelse – med både hjerne og handlekraft.

Af **Signe Tonsberg**

Et grønt gymnasium har mange ansigter: Elever og lærere, som læser litteratur om menneskets forhold til naturen eller går i front for grønnere mad i kantinen. Klasser, som diskuterer energioptimering eller biodiversitet og senere tager støvlerne på og selv skaber biodiverse udeområder sammen med det tekniske personale, lokale foreninger eller virksomheder. Et grønt værdisæt og et skema, som giver plads til tværfaglige forløb med fokus på planeten, bæredygtighed og handlekraft.

Alt det kunne være brikker i at have en *helskoletilgang* til bæredygtighed. For her går viden og handlekraft nemlig hånd i hånd. At have en helskoletilgang til bæredygtighed betyder, at man på skolen skaber samspil og sammenhænge mellem viden og undervisning i bæredygtighedskriserne og alle deres dilemmaer – og på samme tid giver eleverne konkrete handleerfaringer med at omstille til noget mere grønt.

Plant skolen i et grønt fundament

For arbejdet med grøn dannelse og bæredygtighed er ikke bare store, abstrakte ord.

Det kan hurtigt gøres konkret på en skole, pointerer Nadia Raphael Rathje, som forsker i uddannelse for bæredygtig udvikling på Københavns Professionshøjskole. Hun har skrevet ph.d.-afhandling om helskoletilgangen. Og så har hun dybdegående erfaring fra grønt skoleudviklingsarbejde i praksis, fordi hun var med til at starte, lede og drive Den Grønne Friskole.

"Drømmescenariet er, at bæredygtighed ikke bliver set som et add-on, som underviserne oplever, er endnu en ting, de skal tage sig af udover alt det andet. Helskoletilgangen peger på, at den brede bæredygtighedsforståelse kan være et fun- >

En Helskoletilgang til Uddannelse for Bæredygtig Udvikling

En grøn skole – hele vejen rundt

En helskoletilgang til bæredygtighed omfatter hele skolen, og alt hvad der foregår på skolen – fra drift, bygninger, økonomi og ledelse over støttestrukturer, kapacitetsopbygning af medarbejderne til didaktik, pædagogik og undervisningens indhold og kontakten til lokalsamfundet. Modellen er fra Nadia Raphael Rathjes ph.d.-afhandling: 'Mere end en skole – et studie af tre skolars praksis i arbejdet med uddannelse for bæredygtig udvikling i et helskoleperspektiv', DPU, 2024.

”Svaret er ja. Vi skal uddanne aktivister – hvis vi med aktivisme mener, at den enkelte får en forestilling om, at de kan være med til at forandre verden.”

Nadia Raphael Rathje

dament for både didaktisk og pædagogisk udvikling – og hele institutionens udvikling,” siger Nadia Raphael Rathje.

At arbejde seriøst med bæredygtighed indbefatter hele skolen – fra drift, bygninger, økonomi og ledelse over støttestrukturer, kapacitetsopbygning af medarbejderne til didaktik, pædagogik, undervisningens indhold og kontakten til lokalsamfundet. Se figur.

Elever skal gøre noget

Helskoletilgangen til bæredygtighed er vokset støt frem siden år 2000. Den indebærer, at man sætter gang i den grønne omstilling af skolen på flere fronter samtidigt. To elementer i helskoletilgangen er centrale: Eleverne skal have handleerfaringer med grøn omstilling og bæredygtighed, og skolen skal have nogle stærke støttestrukturer for den grønne udvikling.

”Det centrale i helskoletilgangen er, at vi ikke kun kan tilgå bæredygtighed teoretisk. Eleverne skal udvikle handlekompetence. Derfor er vi nødt til at tænke i, hvordan vi laver en pædagogik og didaktik, hvor eleverne også får erfaringer med at gøre noget. Vi kan fx ikke undervise i naturforbundethed eller samfundsomstilling uden at komme ud af klasseværelset,” forklarer Nadia Raphael Rathje.

Her kan I tage fat med det samme

Men hvor tager lærere og ledere i gymnasiesektoren i første omgang fat, hvis de gerne vil skrue op for grøn dannelse og bæredygtighed i hverdagen? Et godt sted at starte er at udvikle skolens vision for at skabe et mere bæredygtigt gymnasium, forklarer Nadia Raphael Rathje.

Skolen kan med fordel fx lave en hel udviklingsdag, hvor man samler og blander

alle institutionens aktører på kryds og tværs i værksteder.

”Processen skal være ordentlig og fælles. Det må ikke bare være noget med, at nu skal ledelsen lige have alle andre til at nikke ja til, at noget skal ske,” forklarer hun.

”Helskoleforskningen peger på, at den fælles vidensopbygning er et kernepunkt for udvikling af en skole, der tager grøn dannelse alvorligt. Det styrker legitimiteten og ejerskabet. Og de fælles forståelser og forestillinger er vigtige pejlemærker, som alle hele tiden kan vende tilbage til i udviklingsarbejdet,” forklarer Nadia Raphael Rathje.

Få de geniale og umulige ideer på bordet

Det er vigtigt, at både lærerne med alle deres forskellige fagligheder, elever, ledelse, teknisk personale og administrative kræfter er med i arbejdet med kernespørgsmålet: Hvordan udvikler vi en grønnere skole?

”På den måde får man øje på, hvor meget vi hver især kan, gør, vil og ved på det her felt. Måske ser man, at der er nogle i det tekniske personale, som er interesserede i at arbejde sammen med elever. Eller eleverne får øje på, at de vil arbejde med at ændre kantinemaden eller arbejde med biodiversitet udenfor,” siger hun.

Alle grønne ideer skal frem i lyset – både dem, som er lige til at føre ud i livet, og dem, som kræver et større benarbejde.

”Hvis man nu gerne vil lægge mere undervisning udenfor og får øje på, at det kan man egentlig ikke, fordi skemaerne ser ud på en bestemt måde, jamen så kan man jo arbejde med de barrierer,” forklarer Nadia Raphael Rathje.

Det handler også om at få øje på hinanden og mulighederne for samspil mellem fag og forskellige faggrupper.

Den grønne visionsopbygning giver en oplevelse af, at man er fælles om sagen på skolen. Ofte viser der sig en håndfuld konkrete pejlemærker, som kan hjælpe ledelse, medarbejdere og elever med at navigere i hverdagen.

Små slag og langt lys

Nadia Raphael Rathje understreger, at skolen ikke behøver gå fra nul til hundrede på bæredygtighedsbarometeret på to sekunder.

”Jeg tror, det er vigtigt, at man kigger sig om på skolen og siger: Hvad gør vi egentlig allerede, som vi kan forstå som bæredygtighed og grøn dannelse, og som styrker planetens trivsel? For der er masser. Der er noget at bygge på, og det er vigtigt at bevidstgøre om, italesætte og udvikle videre på. Det er ikke sådan, at det er helt blankt, og at vi skal starte alt fra nul,” siger hun.

Som skole og skoleledelse kan det synes som en stor opgave at omstille gymnasiet i en grønnere retning, så Nadia Raphael Rathjes bedste råd til skolelederne er da også ret pragmatisk:

”Små skridt er bedre end ingenting. Det er ikke sådan, at hvis man ikke gør rigtig meget, så gør man ikke noget.”

Unge som kan tænke selv

Grøn dannelse handler ikke kun om miljø-rigtige valg i skolens drift og mere undervisning i naturen. Det handler i lige så høj grad om vores tankegang og handlekraft. Og på det felt er der lidt vej at gå på langt de fleste danske skoler, gymnasier og uddannelsesinstitutioner, pointerer Nadia Raphael Rathje.

"Der er stadig et stykke igen, hvis drømmescenariet er, at vi udvikler handlekompetente, undersøgelsesdrevne, risikotagende samfundsborgere, som kan forholde sig kritisk til det, der foregår, og være med til at ændre det," konstaterer hun.

Så hvad gør vi ved det? Den måde, vi har indrettet uddannelsessystemet på, bærer en del af ansvaret. For det præger selvfølgelig de unge, forklarer hun:

"Noget af løsningen er at finde ud af, hvordan vi i højere grad kommer væk fra, at uddannelsessystemet bliver så mikrostrukturerende for den enkelte, så eleverne nogle gange aflærer selvstændighed. Bæredygtighed er også at udvikle en *agency* og en handlekraft som menneske, som gør, at man kan være med til at forandre noget," forklarer hun.

Stilladsering kan lamme handlekraft

Nadia Raphael Rathje understreger, at hendes egen forskning er centreret om grundskoleområdet, men:

"Min personlige observation er, at gymnasieverdenen er et sted, hvor uddannelserne bliver mere og mere overstrukturerede. For at hjælpe de studerende igennem er alt mikrostilladseret for dem. Men det gør, at mange af eleverne bliver meget ydestyrede og fokuserede på at opfylde ydre krav," siger hun.

Det betyder, at andre kompetencer bliver understimulerede hos eleverne, påpeger hun. Fx handlekraft og evnen til at overveje store spørgsmål, som 'hvad vil jeg udvikle?' eller 'hvad for et meningsfuldt liv vil jeg gerne bidrage til?'.

"Og det er ikke så godt, når man skal bidrage til en bæredygtig udvikling, for det kræver en høj grad af *agency* og stillingtagen hos den enkelte. Man må have oplevelsen af, at det, man foretager sig, gør en forskel, og at man selv er med til at styre det."

Ja, vi skal uddanne aktivister

Men hov, hov, er gymnasiets opgave ikke at sikre, at eleverne bliver kloge, dannede samfundsborgere? Skal gymnasiet virkelig uddanne elever til at blive aktivister? Nadia Raphael Rathje stiller selv det sidste spørgsmål og svarer også selv – med et smil, der får hele hendes ansigt til at leve:

"Svaret er ja. Vi skal uddanne aktivister – hvis vi med aktivisme mener, at den enkelte får en forestilling om, at de kan være med til at forandre verden," siger hun.

"Aktivisme bliver nødt til at være en del af en bæredygtighedsdagsorden, og jeg mener, at vi alle sammen skal være aktivister – ikke kun de unge."

Hun peger på, at vi lige nu er i gang med at ødelægge den planet, vi alle sammen bor på – og ikke kun på grund af manglende bæredygtighed og fodslæbende grøn omstilling.

"Det handler også om krig, kriser, fattigdom og alt muligt andet, som ødelægger livsvilkår for mennesker og planeten. I dét lys er vi nødt til at tænke uddannelse som noget, som kan være med til at *forandre* til noget bedre. For mig hænger bæredygtighed og transformation tæt sammen. Så ja, gymnasiet skal uddanne aktivister – men ikke forstået i en specifik politisk kontekst.

Det handler ikke om, at folk skal mene det samme. Overhovedet ikke. Det handler om, at vi skal uddanne unge til at kunne handle og forandre," siger hun.

Du er ikke alene

Nadia Raphael Rathje kan på tværs af skoler se, at fællesskabet om den grønne opgave er afgørende.

"Det er ret afgørende, at arbejdet med grøn dannelse og bæredygtighed bliver et fælles anliggende på skolen. Hvis det hele skal drives af få ildsjæle, så brænder de ud eller bliver ensomme," forklarer hun.

Hendes forskning viser, at det kan have stor effekt, hvis skolen etablerer en koordinatorfunktion, som får timer til at føre de bæredygtige tanker ud i livet, støtte kollegers arbejde, koordinere det praktiske eller etablere eksterne samarbejder.

Hendes forskning viser også, at det er vigtigt, at skolen etablerer nogle stærke støttestrukturer.

"En støttestruktur kan fx være at skabe mulighed for at lægge undervisningen udenfor eller at sørge for, at lærere og elever kan arbejde mere projektbaseret," siger hun.

Og så kan det være en god ide at tænke kapacitetsopbygning som en fælles ting for hele skolen.

"Det betyder, at man gør tingene sammen og udvikler hele lærerkollegiet til opgaven. Man sender fx ikke to undervisere ud på et kursus, og så kommer de hjem og skal forandre noget på egen hånd," forklarer hun.

En klimakurve er ikke grøn dannelse

Nadia Raphael Rathje oplever, at det er en udfordring at få alle fag til at opleve, at bæredygtighedsdagsordenen er vigtig også i deres fag. Og det kræver en indsats >

"Når vi arbejder med grøn udvikling, er det aller-vigtigste at tænke: Det her er så vigtigt, at vi godt tør være modige. Vi tør godt prøve noget, som vi ikke helt ved, virker."

Nadia Raphael Rathje

i de enkelte fag at finde ud af, hvordan man egentlig kan arbejde med bæredygtighed og grøn dannelse i netop det fag.

"Det kan umiddelbart være nemmere at lave koblingen i de naturvidenskabelige fag end i de humanistiske og samfundsvidenskabelige fag. Men det er jo ikke grøn dannelse at give eleverne nogle klimakurver – for at sætte det lidt på spidsen," siger hun.

Arbejdet med at få den grønne dannelse integreret i fagene kræver samtaler og kapacitetsopbygning hos underviserne. Og så kræver det nogle strukturer til at arbejde tværfagligt og stedsbaseret.

Fra nålestiksoperationer til tværfaglighed

På mange gymnasier er arbejdet med bæredygtighed karakteriseret af at være nålestiksoperationer: En temauge her, et forløb i grøn litteratur eller plastikforurening dér. Men det er problematisk, pointerer hun.

"Vi overlader det i for høj grad til eleverne selv at finde sammenhænge i noget, som er meget komplekst, og det er ikke rimeligt. Typisk får eleverne noget naturfaglig viden, og så beder man dem om at løse noget i en samfunds-faglig eller humanistisk kontekst. Men man har ikke lavet koblingen for dem. De står bare med noget data fra biologi, og så læser de måske noget grøn litteratur i dansk, og så er det deres eget ansvar at koble de to," siger hun.

Bæredygtighed og grøn dannelse kræver tværfaglighed.

"Sammenhængen mellem videnstyper fra de forskellige fag på det her felt er meget kompleks. Det kan man som ene lærer heller ikke stå alene med. Det er et undervisningsindhold, som skal udvikles i fællesskab," siger Nadia Raphael Rathje.

OMG, hvad gør jeg som lærer

Men hvad vil Nadia Raphael Rathje sige til de lærere, som tænker 'Oh my God! Hvordan får jeg grøn omstilling ind i mine fag?'.

"Det vigtigste svar her er at blive ved med at øve sig," siger hun, og så må man have et vedvarende fokus på menneskers forhold til planeten. For det er essensen i grøn dannelse. Lærere og elever kan fx spørge hinanden, når de læser tekster og starter på nye emner: Hvad har det her med planetens trivsel at gøre? Hvad har det at gøre med omstilling? Hvad har det at gøre med forandring til noget, som er bedre, end det vi har?

Men hvad hvis man som lærer egentlig ikke interesserer sig for bæredygtighed og grøn omstilling? Så er det alligevel en opgave, man har som underviser i gymnasiet, pointerer Nadia Raphael Rathje.

"Det mener jeg. Du kan jo heller ikke sige 'jeg kan ikke lide matematik, så tal kan ikke være med i min undervisning'. Det her er en del af verden – uanset om vi beskæftiger os med det eller ej. Og det er en del af skolens opgave at beskæftige sig med det her. Vi kan ikke kollektivt lade som om,

at de polykriser, vi bliver bombarderet med, ikke findes," siger Nadia Raphael Rathje og tilføjer:

"Jeg bliver også nogle gange mødt med argumentet om, at det kan gøre eleverne mere bekymrede eller angste, at vi taler om de her kriser. Men det ved vi, ikke er rigtigt. Tværtimod er det vigtigt at have et fællesskab om det og tale om det. For det findes jo som et bagtæppe for os alle, uanset om vi beskæftiger os med det eller prøver at fortrænge det."

Skolen som en rollemodel

Og det er ikke lige meget, hvad skoler, gymnasier og andre uddannelsesinstitutioner gør. For uddannelsesinstitutionerne kan blive afgørende rollemodeller for grøn omstilling.

"Det er en del af helskoletilgangen at pege på, at skolen kan blive centrum for grøn omstilling. I princippet er en uddannelsesinstitution jo et sted, hvor elever og studerende er frie til at lære noget nyt. Så i det perspektiv er uddannelse et sted, hvor vi faktisk kan udvikle nye forståelser og tanker," siger Nadia Raphael Rathje.

Hun ved, at det kan lyde som en utopisk forestilling, men det er faktisk muligt, at skolen bliver det sted, hvor lokalsamfundet får, afprøver og udvikler nye bæredygtige ideer.

Skoleledelse med plads til flere tempi

Skoleledelsen spiller en nøglerolle i at skabe en grønnere gymnasieskole.

"Det her kan ikke ske uden ledelse. Som med al anden uddannelsesforandring betyder skoleledelse virkelig meget. Det, at ledelsen har blik for at støtte udvikling på forskellige måder, er helt afgørende for, at det kan ske," siger Nadia Raphael Rathje.

Hun påpeger, at mange skoleledere selv er ildsjæle og har tendens til at samle ildsjæle omkring sig. Men den – bevidste eller ubevidste – strategi kan være en udfordring.

"For hvis man vil lave stærk uddannelsesudvikling her, så skal man også have dem med, som ikke synes, at bæredygtighed og grøn dannelse er det vigtigste i verden," siger hun.

Man kan med fordel kombinere en bottom-up og en top-down-tilgang, pointerer hun.

"Som skoleleder skal man give plads til de initiativer, som gror frem, men man må også sætte en retning og sige: Her er noget, vi sammen *skal* have udviklet. For ellers risikerer man, at der er otte medarbejdere, der løber virkelig stærkt med det her, og resten gør ingenting. Det er jo dejligt at nogen løber stærkt, men hvis det er noget, der skal rykke, skal alle være med til at udvikle."

Men det er ikke sådan, at alle behøver udvikle i samme tempo og med samme trækraft. Det kan være en god ide at give

plads til, at nogle kan bevæge sig stærkt og blive rollemønstre for forandringer, mens andre udvikler i et mere langsomt tempo.

"Hvis vi alle sammen skal gå den samme vej på samme tid, så får nogle en oplevelse af, at 'årh endnu en ting vi bliver pålagt'. Det er god skoleledelse at tillade, at det foregår i forskellige tempi. Ellers får vi en meget topstyret tilgang, som mange undervisere

oplever som ikke-meningsfuld og bare et påbud. Det er ikke godt for uddannelsesudvikling generelt," siger hun.

Mod er en sjælden plante

Da Nadja Raphael Rathje var skoleleder for Den Grønne Friskole, oplevede hun, at det sværeste var at være modig.

"Det sværeste var at få folk til at turde. For det gælder om at være modige, når vi skal noget, vi ikke plejer at gøre. Men vi bliver hurtigt bange for at fejle og bange for, at det er forkert," forklarer Nadia Raphael Rathje og tilføjer:

"Men når vi arbejder med grøn udvikling, er det allervigtigste at tænke: Det her er så vigtigt, at vi godt tør være modige. Vi tør godt prøve noget, som vi ikke helt ved, virker."

Så meget af det handler om at falde af hesten og kravle op på den igen. Og igen. Ligesom med al anden pædagogisk og didaktisk udvikling er man nødt til at turde fejle og prøve igen.

"Man er nødt til at være risikotager. Og når man så afprøver noget vildt, så skal man ikke lade sig slå ud, hvis nogen syntes, det var smadderkedeligt eller dumt, eller det blev kaos. Modighed er i virkeligheden det allervigtigste," siger Nadia Raphael Rathje.

Hun oplever, at der er nogle meget stærke forforståelser af, hvad det vil sige at gå i skole og gymnasiet og lære noget. Det gælder både elever, forældre og undervisere og ledere.

"Mange bliver bange for, om eleverne lærer nok og lærer tingene på den rigtige måde. Vi har en meget smal forståelse af, hvad der gør os klar til samfundet – og den tendens er endnu heftigere i gymnasiet end i grundskolen. Men den smalle forståelse af, hvad det er, vi skal kunne, forhindrer meget. På den måde hænger udvikling af bæredygtig uddannelse også sammen med legende tilgange, praksisfaglighed, projektbase-ring, trivsel, udeundervisning, demokratisk deltagelse og at turde eksperimentere med det, vi gør i en uddannelsesinstitution," slår hun fast. ●

Nadia Raphael Rathje forsker i uddannelse for bæredygtig udvikling på Københavns Professionshøjskole. Hun har skrevet ph.d.-afhandling om helskoletilgangen og har også selv praktisk erfaring med grønt skoleudviklingsarbejde fra hun var med til at starte, lede og drive Den Grønne Friskole.